

v minulosti a je nucen vymezovat svá preferovaná témata stále strategičtěji s ohledem na podporu jeho strategických výzkumných zájmů jak ze strany svých členů, tak ze strany UNESCO, soustřeďuje stále více svou podporu mezinárodní výzkumné mobilitě, setkávání mladých vědců, organizací workshopů a výzkumných pobytů. Klíčovými tématy se dnes stávají – nebo ze starší agendy přetrvávají – otázky produkce vědění, otázky životního prostředí, otázky nerovností a spravedlnosti, otázky chudoby a nedostatku či otázky rizik.

Tématem World Social Science Forum byla sociální transformace a digitální média. Způsob uchopení tohoto tématu byl velice rozmanitý: panelů a sekcí bylo několik desítek, řečníků a účastníků mnoho. Diskutovala se role a proměny sociálních hnutí, obecně otázka proměn společnosti a konkrétněji vzestup digitálních médií a jejich vliv na občanskou participaci. Důležitou otázkou byla také proměna samotných sociálních věd, možností a limitů interdisciplinárního zkoumání, konkrétních dopadů na produkci vědění, organizaci vědecké práce, otevřenosti i regulaci přístupu k informacím. Celkově vzato Forum představilo, jak si „v praxi“ (v konkrétní podobě tohoto setkání) stojí koncept mezinárodní (nebo, jak bylo často slyšet, „globální“) interdisciplinární sociální vědy, jaký je jeho

příslib a možná úskalí jak ve vztahu k jednotlivým oborovým sociálním vědám zasazeným v rámci jednotlivých národních tradic, tak ve vztahu k širší veřejnosti a otázkám veřejné relevance sociálněvědního poznání.

////// recenze //////////////////////////////////////

Kuhnovské paradigma pro současnou filosofii vědy

K. Brad WRAY, *Kuhn's Evolutionary Social Epistemology*. Cambridge: Cambridge University Press 2011, xiv + 229 s.

Libor Benda

Thomas Kuhn patří mezi klíčové představitele filosofie a historie vědy 20. století, a to zejména díky své *Struktuře vědeckých revolucí*, která ve vývoji tohoto oboru zanechala nesmazatelnou stopu. Není proto s podivem, že jeho pojetí vědy, pro něž ve jmenovaném díle položil základy, byla věnována již celá řada odborných publikací, ať už se jednalo o pouhé přehledové práce, anebo naopak o takové, které se Kuhnovo pojetí vědy snažily dále kriticky rozvíjet. Monografie K. Brada Wraye s názvem *Kuhn's Evolutionary Social Epistemology*, která vyšla krátce před padesátiletým výročím prvního vydání

Kuhnovy *Struktury* a která, jak napovídá její název, představuje další přírůstek mezi pracemi věnovanými dílu jmenovaného autora, náleží do obou těchto kategorií. Oba dva autorské záměry se v ní totiž svébytným způsobem propojují.

V úvodu své knihy Wray připomíná, že Kuhnova *Struktura vědeckých revolucí* byla sama skutečně „revoluční“ prací, neboť se zásadním způsobem vymezovala proti dosavadní pozitivistické a popperovské tradici filosofie vědy, a to hned v několika ohledech. Těmi klíčovými prvky Kuhnova nového pojetí vědy a vědeckého vývoje bylo odmítnutí kumulativismu (na základě nově zavedeného konceptu „nesouměřitelnosti“), odmítnutí ideálu „vědecké metody“ a zdůraznění sociální dimenze vědeckého výzkumu (tzn. činitelem vědeckého vývoje je podle Kuhna vědecké společenství, nikoli individuální vědec). Jak známo, proti Kuhnovu pojetí vědy předloženému ve *Struktuře* se mezi filosofy vědy zvedla vlna silné kritiky (vzpomeňme si jen na slavnou londýnskou konferenci z roku 1965), která směřovala nejen na jeho nejasné vymezení pojmu „paradigma“, ale zejména na jeho pojetí „normální vědy“ jako činnosti, jejímž určujícím prvkem je dogmatismus, nikoli kritické myšlení, přičemž totéž pak platí i pro jeho výklad vědeckého výcviku. Jak uvádí Wray, „pro mnohé se ukázalo být velmi obtížné

sladit Kuhnovo vyobrazení vědy s jeho akceptovaným pojetím jako kritického zkoumání nepřátelského vůči dogmatismu a řízeného zdravě skeptickým smýšlením“ (s. 3). Svůj podíl na tom měla dle jeho názoru i skutečnost, že ke Kuhnovu dílu se zhruba od poloviny sedmdesátých let začali otevřeně hlásit představitelé nově vzniklé sociologie vědeckého poznání, která se ještě ostřeji vymezovala proti filosofii vědy a svoji pozornost zaměřovala právě na ty aspekty vědeckého výzkumu, jež byly z hlediska filosofie vědy (avšak dodejme, že nikoli z hlediska samotné sociologie vědeckého poznání) pokládány za iracionální. Sociologie vědeckého poznání tak byla od svého vzniku vystavena důrazné kritice ze strany filosofů vědy, kteří ji označovali za zcela zavádějící a hluboce pomýlenou, a jelikož byla mnohými pokládána za pouhé domyšlení důsledků vyplývajících ze *Struktury*, Kuhnovo pojetí vědy, jak poznamenává Wray, do značné míry postihl stejný osud.

V reakci na kritiku, jež proti němu byla vznesena, se Kuhn ve svých nadcházejících pracích snažil své pojetí vědy a vědeckého vývoje zpřesnit a jasněji vymezit, aby tak vyvrátil mnohá nařčení, kterým musel čelit, ale jejichž příčinu přitom nespatořoval v ničem jiném než v nepochopení svého vlastního postoje. V průběhu tohoto zpřesňování a vyjasňování ve svém

pojetí vědy zároveň provedl několik dílčích úprav, které mají podle Wraye pro adekvátní porozumění Kuhnovu pohledu na vědu zcela zásadní význam, navzdory tomu jim však Kuhnovi kritici a komentátoři dosud nevěnovali téměř žádnou pozornost, což pokládá za velmi nešťastné. Jak Wray sám uvádí, „zdá se, že filosofové vědy se do značné míry spokojili s přijetím existence jakési standardní kuhnovské pozice, která představuje určitou hrozbu, ale v konečném důsledku je neudržitelná, a vymezují vůči ní své vlastní pozice“ (s. 4). Kuhnovo pojetí vědy je tak dnes podle Wraye převážně vnímáno jako vyčerpané, kterému náleží určitý historický význam, ale které nemá současné filosofii vědy již co nabídnout.

S tímto postojem Wray hluboce nesouhlasí a záměrem jeho knihy není nic jiného než ukázat, že právě opak je pravdou. K tomu je podle Wraye potřeba věnovat pečlivou pozornost Kuhnovým pozdějším pracím, zejména těm shromážděným ve výběru *The Road since Structure*, jejichž klíčový význam v kontextu Kuhnovy filosofie vědy byl ovšem dodnes spíše přehlížen. Výchozím bodem jeho snažení je tak analýza vývoje, kterým Kuhnovo pojetí vědy prošlo od prvního vydání *Struktury*, a rekonstrukce jeho „rozvinutého“ pojetí na základě Kuhnových pozdních prací, které se v některých ohledech zásadním způsobem odli-

šuje od pojetí původního.¹ Wray se přitom ovšem nechce spokojit s pouhým tvrzením, že toto Kuhnovo „rozvinuté“ pojetí vědy nabízí současným filosofům vědy řadu dosud nevyužitých – avšak inspirativních – podnětů, jejichž zohlednění by pro ně v jejich úsilí mohlo být přínosné: jeho záměr sahá daleko hlouběji. Podle Wrayova mínění je Kuhnova filosofie vědy v dosavadním vývoji celého oboru zcela výjimečná v tom smyslu, že se v jejím přístupu k analýze vědeckého vývoje propojuje specifická *evoluční* perspektiva s perspektivou *sociální*. Wrayovým druhým, hlavním záměrem je tak na základě podrobného rozboru těchto charakteristických aspektů Kuhnovy filosofie vědy ukázat, že právě tyto dva aspekty jsou klíčové pro vybudování jakékoli adekvátní filosofie vědy a že Kuhnovo pojetí vědy ve své rozvinuté podobě může ve snaze o vybudování takové filosofie vědy posloužit jako nejlepší možný výchozí bod.

Knihy je rozdělena do tří relativně samostatných částí o čtyřech

¹ Autor v knize rozlišuje mezi Kuhnovým „standardním“ pojetím vědy, které se opírá primárně o *Strukturu vědeckých revolucí*, a „rozvinutým“ pojetím, které zohledňuje veškerá zpřesnění, změny a úpravy obsažené v Kuhnových pracích publikovaných po *Struktuře*. Nebude-li v textu uvedeno jinak, budu mít Kuhnovým pojetím vědy nadále na mysli vždy jeho *rozvinuté* pojetí, které je ústředním tématem recenzované knihy.

kapitolách. V první části zaměřuje Wray svoje úsilí na analýzu vývoje, který Kuhnovo pojetí vědy prodělalo, a na výklad a obhajobu jeho pozdního, rozvinutého pojetí, vycházejícího z Kuhnových pozdějších prací publikovaných po *Struktuře*. Jak napovídá název této části, jenž zní „Revolutions, paradigms and incommensurability“, podle Wraye prošly důležitými změnami konkrétně tři klíčové koncepty Kuhnovy filosofie vědy, a to „vědecká revoluce“, „paradigma“ a „nesouměřitelnost“. V příslušných kapitolách této části Wray postupuje v zásadě tak, že vždy nejprve představí standardní pojetí jednotlivých konceptů vycházející primárně ze *Struktury vědeckých revolucí*, které posléze konfrontuje s rozličnými kritickými argumenty, jež proti těmto konceptům byly vzneseny a na jejichž základě byla – a dle Wraye mnohými autory dodnes je – zpochybňována jejich relevance pro filosofii vědy. Wray s těmito argumenty zprvu nikterak nepolemizuje, namísto toho se však snaží ukázat, že jsou založeny na takovém výkladu jednotlivých konceptů, který naprosto nereflektuje jejich modifikace a zpřesnění v Kuhnových pozdějších pracích, a jako takové tedy nejsou zcela průkazné – k tomu by musely obstát i tváří v tvář Kuhnovu rozvinutému pojetí jednotlivých konceptů. Značnou část jednotlivých kapitol

této části tak Wray následně věnuje právě výkladu změn, k nimž v případech jednotlivých konceptů v průběhu let došlo, a ucelenému vymezení jejich „rozvinutých“ pojetí: v případě vědeckých revolucí je klíčovou změnou přechod od jejich chápání jako „nahrazení stávajícího *paradigmatu* jiným, nesouměřitelným *paradigmatem*“ k jejich chápání jako „nahrazení stávajícího *jazykového rámce* jiným, nesouměřitelným *jazykovým rámcem*“; co se týče *paradigmat*, tak je to přechod od jejich poněkud vágního vymezení k jejich jednoznačnému ztotožnění se „*vorovými příklady*“; a v případě *nesouměřitelnosti* je zde upozorněno na posun od jejího rovněž poněkud vágního vymezení k jednoznačnému rozlišení několika specifických druhů *nesouměřitelnosti*. Wray následně testuje validitu jednotlivých kritických argumentů v jejich konfrontaci s těmito rozvinutými, přesněji vymezenými pojetími jednotlivých konceptů, a jak se snaží ukázat, tyto argumenty v tomto případě selhávají. Smyslem celé této části je tak jaksi „aktualizovat“ čtení a výklad Kuhnovy filosofie vědy, a vyvrátit tak některé zažité a dnes již v podstatě nekriticky přijímané „kritické“ argumenty proti Kuhnově filosofii vědy, které, jak se Wray snaží ukázat, jsou sice legitimními námitkami proti určitému standardizovanému, konvenčnímu výkladu Kuhnovy filosofie vědy, ale

nedokáže obstát při konfrontaci s jejím rozvinutým pojetím. Tím chce Wray poukázat jednak na klíčový význam Kuhnových pozdějších prací, které je v zájmu adekvátního porozumění Kuhnově filosofii vědy nutno reflektovat, a jednak na skutečnost, že toto rozvinuté pojetí stojí na pevných, dosud nevyvrácených základech, a Kuhnova filosofie vědy tedy není jakýmsi dnes již překonaným historickým reliktem, nýbrž jako celek je stále aktuální.

Ve druhé části, která nese název „Kuhn's evolutionary epistemology“, Wray zaměřuje svoji pozornost na jeden ze dvou klíčových aspektů Kuhnovy filosofie vědy, a to na její *evoluční* aspekt. Jeho správné pochopení je dle Wraye zcela nezbytné k adekvátnímu porozumění Kuhnovu pojetí vědy, navzdory tomu je však evoluční aspekt Kuhnovy epistemologie dodnes do značné míry opomíjen či dezinterpretován a často zcela ignorován. V úvodu k této části se tak Wray nejprve táže, proč tomu tak je, přičemž vysvětlení nachází v existenci množství různých a diametrálně odlišných projektů, které nesou označení „evoluční epistemologie“ (jako nejznámější příklady autor uvádí Popperovo či Toulminovo pojetí, ale zmiňuje i další), v důsledku čehož ustupují specifické rozdíly mezi nimi do pozadí. Jeho počáteční úsilí je tedy směřováno nejprve ke stručné charakteristice

„evolučnosti“ těchto jednotlivých projektů, a posléze k nastínění některých obecných rysů, jimiž se Kuhnovo evoluční pojetí vědy od těch ostatních v tomto ohledu odlišuje. V jednotlivých kapitolách této části pak Wray analyzuje evoluční aspekt Kuhnovy filosofie vědy podrobněji. První z těchto kapitol je věnována Kuhnovu přechodu od jeho původního „historického obratu“ ve filosofii vědy k tomu, co Wray označuje jako „historickou“ nebo „vývojovou perspektivu“, a která je podle něj jádrem Kuhnova evolučního pojetí vědy. Zatímco historický obrat ve filosofii vědy, který je, jak známo, spojován právě s publikací *Struktury vědeckých revolucí*, spočíval v Kuhnově novém pohledu na dějiny vědy jako na zásobárnu dat, jichž lze využít k budování adekvátní filosofie vědy a k testování hypotéz ohledně povahy vědy a jejího vývoje, Kuhnův pozdější obrat k „historické perspektivě“ spočívá dle Wraye ve využití dějin vědy ke změně celkového náhledu na vědecký vývoj, a to ve třech ohledech: 1) věda je z této perspektivy nahlížena jako probíhající proces, nikoli jako statický soubor přesvědčení; 2) vědci proto vždy pracují v rámci určité tradice a východiskem jejich zkoumání je soubor přesvědčení zděděný po jejich předchůdcích; 3) zájem vědců je soustředěn nikoli na hodnocení *přesvědčení*, ale na hodnocení *změn*

přesvědčení. Na třetí z těchto bodů pak navazuje další kapitola, která je věnována roli pravdy v Kuhnově filosofii vědy a jeho pojetí vědeckého vývoje jako otevřeného procesu, který nesměřuje k nějakému konečnému, předem stanovenému cíli. Wray zde před rozličnými kritickými argumenty obhajuje Kuhnovo evoluční pojetí vědeckého vývoje a jeho odmítnutí korespondenční teorie pravdy a konvergentního realismu. V této souvislosti upozorňuje zejména na klíčový význam, který Kuhn ve svém pohledu na vědecký vývoj přisuzuje postupnému vydělování nových specializovaných oborů, a právě tomuto dosud nepřilíš reflektovanému aspektu Kuhnovy filosofie vědy, v němž se nejzřetelněji ukazuje analogie mezi jeho pojetím vědeckého vývoje a biologickou evolucí, ale o němž Kuhn sám nikde systematicky nepojednal, se pak podrobně věnuje i v následující kapitole. V poslední kapitole této části se pak Wray snaží ukázat, že mezi „evolučním“ a „revolučním“ aspektem Kuhnovy filosofie vědy není navzdory jejich zdánlivé neslučitelnosti žádný vzájemný rozpor.

Třetí, poslední část, pojmenovaná „Kuhn's social epistemology“, je věnována *sociálnímu* aspektu Kuhnovy filosofie vědy, který Wray vedle aspektu evolučního pokládá rovněž za klíčový, ale který podle něj dodnes nebyl systematicky

zpracován. Jak sám uvádí, jakákoli adekvátní epistemologie vědy „musí být sociální epistemologií, tedy takovou, která bude věnovat pozornost sociální dimenzi vědy a bude se jí snažit porozumět“ (s. 147). Celou touto částí se prolínají zejména dvě otázky, a to 1) v jakém smyslu lze Kuhnovo pojetí vědy označit za sociálně konstruktivistické a 2) zda Kuhnova filosofie vědy představuje určitou hrozbu pro racionalitu vědy v tom smyslu, že by v procesu vědeckého rozhodování přisuzovala rozhodující roli zájmům a jiným „nevědeckým“ faktorům namísto vědecké evidence, podobně jako se traduje – ne zcela oprávněně, jak Wray sám podotýká – o představitelích sociologie vědeckého poznání. Wray nejprve charakterizuje Kuhnův konstruktivismus prostřednictvím jeho komparace s konstruktivismem silného programu sociologie vědění, na jejímž základě mj. velmi pěkně ukazuje, že Kuhnovo pojetí vědy je navzdory mnoha opačným názorům důsledně internalistické, tedy že v procesu vědeckého rozhodování např. při volbě mezi soupeřícími teoriemi nepřipouští účast jakýchkoli jiných než v pravém slova smyslu vědeckých, racionálních faktorů. Nutným předpokladem k pochopení Kuhnova internalismu je podle Wraye přijetí kuhnovské perspektivy, která jako činitele změn ve vědě chápe vědecké společenství, nikoli individuální vědce. Z této

perspektivy, jak názorně ukazuje, pak kupříkladu účast subjektivních faktorů ve vědeckém výzkumu, jejíž uznání je Kuhnovi právě vytýkáno jako iracionální, ve skutečnosti nepředstavuje hrozbu pro vědeckou racionalitu, ale naopak ji posiluje, neboť zajišťuje potřebnou diverzitu názorů ve vědeckém společenství, které mezi nimi posléze může racionálně volit. Následně Wray podrobněji analyzuje konkrétní rysy Kuhnova pojetí vědy, které z něj činí pojetí sociální, a snaží se poukázat na jejich nenahraditelný význam pro filosofii vědy, přičemž ve zvláštní kapitole pak na příkladu vybrané epizody z dějin vědy ukazuje, v jakých konkrétních ohledech může být sociologická analýza vědy – v té podobě, v jaké ji obhajuje Kuhn – pro filosofii vědy přínosná, aniž by přitom jakkoli ohrožovala vědeckou racionalitu.

Wrayovu knihu jako celek pokládám za velice zdařilou. Je napsána velmi hutně, a tak ačkoli její hlavní část svým rozsahem jen o něco málo převyšuje dvě stě stran, je obsahově velice bohatá a jednotlivými nastolenými otázkami se zabývá skutečně do hloubky – v této recenzi jsem se omezil pouze na nezbytné představení těch skutečně hlavních, zastřešujících témat, kterým Wray v knize věnuje pozornost. Veliký přínos knihy spatřuji zejména v jejím velice oprávněném upozornění na dominanci určitého

ustáleného, konvenčního, a především, jak Wray přesvědčivě dokládá, neadekvátního výkladu Kuhnova pojetí vědy, a v její systematické prezentaci jeho „aktualizovaného“ výkladu, který se ve Wrayově podání ukazuje jako překvapivě životaschopný a jako takový dává tušit, že Kuhnova filosofie vědy v rámci tohoto oboru ještě zdaleka nemusí být uzavřenou kapitolou. Za hlavní přínos knihy však pokládám její tolik potřebný apel na vzájemnou spolupráci mezi filosofií a sociologií vědy – v tomto ohledu se zatím jedná o spíše ojedinělý, ale o to důležitější počín. Nemohu zkrátka než souhlasit s Wrayovým trefným prohlášením, že mnozí současní filosofové vědy mají neopodstatněný „strach ze sociologie vědy“, který je velice „nešťastný, protože vědě a jejímu vývoji budeme schopni adekvátně porozumět jen tehdy, budou-li filosofové a sociologové vzájemně spolupracovat“ (s. 206–207). Kuhnův důležitý přínos spočívá právě v tom, že si nutnost této spolupráce v zájmu filosofie vědy sám velice dobře uvědomoval a že naznačil, jak by taková spolupráce mohla vypadat. Tento aspekt Kuhnova díla byl nicméně buďto zcela opomenut, anebo byl v zápalu boje filosofů vědy proti sociologii vědeckého poznání mylně interpretován. Wrayova kniha tak svojí snahou o rehabilitaci Kuhnova díla a zdůrazněním tohoto jeho aspektu představuje mj. také pokus

o ukončení vleklého sporu mezi filosofickým a sociologickým přístupem ke zkoumání vědy ve prospěch vzájemného dialogu obou přístupů, pro jehož účely Kuhnova filosofie vědy představuje bezpochyby vynikající počáteční bod. My můžeme jen doufat, že tento apel padne na úrodnou půdu a že se brzy dočkáme dalších podobných prací, které budou v tomto směru pokračovat.